

УДК75.03(477)
DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2019.191784>

Ейвас Лариса Феліксівна
кандидат педагогічних наук, заступник
декана факультету мистецтв
Криворізького державного
педагогічного університету
ORCID: 0000-0001-6718-8464
larisa.eivas@gmail.com

Удріс Ірина Миколаївна
кандидат мистецтвознавства,
професор кафедри образотворчого мистецтва
Криворізького державного
педагогічного університету
ORCID: 0000-0002-7205-1566
sudris@i.ua

ДЕКОРАТИВНО-ЖИВОПИСНІ ЕЛЕМЕНТИ НАРОДНОЇ КАРТИНИ В УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕР'ЄРАХ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

Мета. Стаття присвячена проблемі вивчення творів національного живопису нерелігійного характеру XVII – початку XIX століття вітчизняними фахівцями часів становлення української науки про мистецтво. **Методологія** дослідження полягає у використанні методів аналізу, синтезу, узагальнення, а також герменевтичного і компаративного підходів. Дослідження процесу виявлення національних ознак та еволюції українського світського сюжетного живопису козацької доби як складової тогочасного інтер'єру представлено через аналіз та узагальнення праць представників української науки про мистецтво кінця XIX – початку XX століття. Незначна частка нецерковних (світських, побутових) сюжетів у вітчизняній малярській спадщині окресленої доби пояснює порівняно недостатню увагу до вивчення світського сюжетного живопису в Україні за часів становлення вітчизняного наукового мистецтвознавства. **Наукова новизна** дослідження полягає в аналізі публікацій відомих дослідників 1890-х – 1910-х років К. Широцького, Д. Щербаківського, Ф. Ернста. Виявляються наукові погляди та оціночні характеристики відносно найбільш популярних сюжетів світського живопису окресленого періоду, зокрема – стосовно народної картини «Козак Мамай», простежується висвітлення ролі живопису як компоненти облаштування помешкань козацької доби. **Висновки.** Утвердження національних ідей у мистецтві барокової доби – виразником духовно-культурної діяльності трактується у працях науковців як яскравий прояв національного самоутвердження українців. Розглянуті матеріали дозволяють відчутти загальну атмосферу зацікавлення проблемою національного стилю представниками молодшої науки про мистецтво тих часів і зрозуміти характер спрямованості їх досліджень.

Ключові слова. Національний романтизм, світські сюжети, алегорія, народна картина, козак Мамай, генеза мотиву, інтер'єр.

Ейвас Лариса Феліксівна, кандидат педагогічних наук, заступник декана факультету мистецтв Криворізького державного педагогічного університету; Удріс Ірина Миколаївна, кандидат мистецтвознавства, професор кафедри образотворчого мистецтва Криворізького державного педагогічного університету

Декоративно-живописные элементы народной картины в украинских интерьерах казацкой эпохи

Цель. Статья посвящена проблеме изучения произведений национальной живописи нерелигиозного характера XVII - начала XIX века времени становления украинской науки об искусстве. **Методология** исследования заключается в использовании методов анализа, синтеза, обобщения, а также герменевтического и сравнительного подходов. Исследование процесса выявления национальных признаков и эволюции украинской светской сюжетной живописи эпохи казачества как составляющей интерьера того времени представлено сквозь анализ и обобщение трудов представителей украинской науки про искусство конца XVII - начала XIX века. Незначительная часть нецерковных (светских, бытовых) сюжетов в отечественном художественном наследии очерченной эпохи объясняет сравнительно недостаточный интерес к изучению светской сюжетной живописи в Украине во времена становления отечественного научного искусствоведения. **Научная новизна** исследования заключается в анализе публикаций известных исследователей 1890-х – 1910-х годов К. Широцкого, Д. Щербаковского, Ф. Эрнста. Выявляются научные взгляды и оценочные характеристики в отношении наиболее популярных сюжетов светской живописи очерченного периода, в частности касательно – народной картины «Казак Мамай», прослеживается освещение роли живописи как элемента обустройства помещений казацкой эпохи. **Выводы.** Утверждение национальных идей в искусстве эпохи барокко – выразителя духовно-культурной деятельности трактуется в трудах ученых как яркое проявление национального самоутверждения украинцев. Рассмотренные материалы позволяют ощутить общую атмосферу заинтересованности проблемой национального стиля представителями молодой науки об искусстве того времени и понять характер направленности их исследований.

Ключевые слова. Национальный романтизм, светские сюжеты, аллегория, народная картина, казак Мамай, генезис мотива, интерьер.

Eivas Larisa, PhD in Pedagogical Sciences, deputy dean of the Faculty of Arts of Kryvyi Rih State Pedagogical University; Udris Iryna, PhD in Arts, Associate Professor, Professor of the Department of Fine Arts of the Kryvyi Rih State Pedagogical University

Decorative-pictorial elements of folk painting in Ukrainian interiors of the Cossack times

The purpose of the article. The article dwells upon the problem of studying the works of the national painting of the non-religious nature of the XVII - early XIX centuries carried out by domestic experts at the time of the formation of the Ukrainian art science. **The methodology** of the study is to use methods of analysis, synthesis, generalization, as well as hermeneutical and comparative approaches. The study of the process of identifying national traits and evolution of the Ukrainian secular painting of the Cossack times as part of the contemporary interior is presented through the analysis and synthesis of the works of representatives of the Ukrainian art science of the late 19th and early 20th centuries. A small proportion of non-church (secular, domestic) subjects in the national painting heritage of the outlined period explain relatively insufficient attention to the study of secular theatrical painting in Ukraine at the time of the formation of domestic scientific art studies. **The scientific novelty** of the research is to analyze the publications of well-known researchers of the 1890s and 1910s, K. Shyrotsky, D. Scherbakivsky, F. Ernst. The scientific views and evaluative characteristics con-

cerning the most popular subjects of the secular painting of the period have been revealed, in particular, concerning the folk painting "Cossack Mamai"; the role of painting as a component of the Cossack dwellings arrangements is traced. **Conclusions.** The approval of national ideas in the Baroque era art - the hallmark of spiritual and cultural activities - is interpreted as a vivid manifestation of national self-affirmation of Ukrainians in the writings of various scholars. The materials under study provide feeling the general atmosphere of interest into the problem of national style by representatives of the young science of the art of those times and understand the nature of their further research vector.

Key words: National romanticism, secular subjects, allegory, folk painting, Cossack Mamai, motive genesis, interior.

Актуальність теми дослідження. Сучасний стан розвитку нашого суспільства позначений зростанням національно-етнічної самосвідомості, посиленням загального інтересу до власної давньої культурної спадщини, усвідомленням необхідності її вивчення і збереження з метою підтримки безперервності культурної традиції і пошуку шляхів подальшого вітчизняного мистецького розвитку. Українське мистецтвознавство, сформувавшись як галузь наукового знання в останній чверті XIX та перших десятиліттях XX століття, досягло за час розвитку значних успіхів у побудові цілісної концепції історії вітчизняної образотворчості та виявлення специфіки її національних форм, що викликає потребу у виявленні закономірностей її становлення та історичного розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій. Зазначена проблема привертає в останні роки увагу багатьох дослідників переважно у контексті історіографії певного конкретного питання. Окремі аспекти становлення професійного мистецтвознавства висвітлюються в дослідженнях і публікаціях С. Білоконя, М. Гончаренка, М. Криволапова, О. Ноги, М. Палієнко, С. Побожія, Л. Савицької, М. Селівачова, Л. Соколюк, В. Ханка. Вивченням спадщини окремих фахівців займаються О. Мандебура-Нога, Т. Стефанишин, О. Сторчай, В. Ульяновський, О. Франко, Є. Шудря та інші. Проте, все ще існують значні лакуни в дослідженні як доробку окремих науковців так і досягнень певних напрямків вітчизняної науки про мистецтво на різних етапах її становлення і розвитку.

Методологія. Для досягнення мети дослідження використано комплекс методів, зумовлених специфікою та хронологічними межами досліджуваного періоду: загальнонаукові (аналіз та синтез, зіставлення, узагальнення, систематизація наукової спадщини вітчизняного мистецтвознавства кінця XIX – початку XX століття стосовно вивчення специфіки творів національного живопису барокової доби нерелігійного характеру), конкретно-наукові (пошуково-бібліографічний та зіставно-порівняльний для здійснення аналізу та порівняння основних положень праць учених-мистецтвознавців, зокрема К. Широцького, Д. Щербаківського).

Метою роботи є дослідження процесу виявлення національних ознак та еволюції українського світського сюжетного живопису козацької доби як складової тогочасного інтер'єру в працях представників української науки про мистецтво кінця XIX – початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. В часи становлення української науки про мистецтво визначаються предмет і провідні напрямки дослідницької діяльності науковців, які залучили до кола своїх зацікавлень вивчення національної образотворчої спадщини. Передусім зусилля дослідників зосередились на формуванні цілісної концепції еволюції вітчизняної образотворчості, виявленні ознак національного стилю в різних видах пластичних мистецтв.

Зокрема, постійна увага приділялась і фахівцями і аматорами дослідженню національних форм окремих видів образотворчого мистецтва на різних етапах розвитку. Значною мірою ці пошуки були детерміновані розквітом національного романтизму в українському мистецтві означеної доби. Як вияв власної ідентичності в межах національної культури національний романтизм був важливим напрямком розвитку тогочасного мистецького процесу – передусім в країнах Північної та Східної Європи [7, 163]. Утвердження національних ідей у мистецтві як виразно демократичній сфері духовно-культурної діяльності стало конкретним яскравим проявом національного самоутвердження українців [6, 193].

Одне з чільних місць у широкому колі питань стосовно характеристики національних ознак українського мистецтва займало, безумовно, дослідження вітчизняного малярства. За кілька десятиліть збирається й обробляється грандіозний фактологічний матеріал з різних питань сакрального живопису давньокнязівської й козацької доби, досліджуються окремі пам'ятки і створюються узагальнюючі праці щодо національних відмінностей сакральних стінописів та іконопису часів козацького бароко. Не менш успішно вивчались і знавцями часів аматорського мистецтвознавства в останній чверті XIX століття і фахівцями початку двадцятого відмінні риси давнього українського портрету.

Вивченню світського сюжетного живопису в Україні в часи становлення наукового мистецтвознавства приділялась порівняно невелика увага, що цілком обґрунтовано обумовлювалось незначною часткою нецерковних сюжетів у вітчизняній малярській спадщині окресленої доби. Разом з тим, окремі аспекти цієї складової вітчизняного малярства також стали предметом вивчення ряду науковців. Так, М. Істомін в своїх публікаціях межі XIX і XX століть згадує цю групу живописних пам'яток, проте практично їх не розглядає. Разом з тим, учений дає власне пояснення невеликій кількості та невисокої якості сюжетів зі світського життя: якщо при створенні сакрального сюжету майстри мали готові зразки, то в другому випадку змушені були «малювати з натури, оскільки західні зразки, що були під руками, зовсім не підходили до місцевих умов, а малювання з натури не мало місця при курсі навчання» [4, 311]. Тому автор зупиняється лише на двох сюжетах: «козака Мамає» та церковній алегорії. В по-

пулярній народній картині він окреслює два варіанти: козака, що сидить і грає на бандурі і «стереотипно чубатого запоріжця з лірою». «Запорожець зображений з рушницею за спиною і шаблею на боці, у ніг його невелика діжка з написом «брага біла», миска з написом «нутра» (нюхальний тютюн) та ріжок з написом «тютюн». Тип запорожця представлений досить вдало, одяг на ньому багатий: очевидно, на малюнку відтворюється певний запорозький старшина» [4, 311].

У ґрунтовному нарисі про бароковий живопис Є. Кузьмін теж практично не розглядає світські композиції. Єдине зауваження про цю групу пам'яток в роботі стосується знову ж таки «міфічного» козака Мамає – «близьких до лубка» жанрових сюжетів, художні якості яких автор оцінює достатньо критично [5, 458].

Натомість, К. Широцький дуже поважно поставився до означеної проблеми. В 1913 – 1914 роках в часопису «Мистецтво в Південній Росії» він публікує одне з найвагоміших своїх досліджень «Про живописне оздоблення української хати в минулому і сучасності» [10; 11]. У тому ж 1914 році праця виходить окремим виданням, назва якого – «Нариси з історії декоративного мистецтва України. I. Художнє оздоблення українського дому в минулому і сучасності» - свідчить про прагнення автора продовжити дослідження у зазначеному напрямку [12].

Є всі підстави вважати дану працю К. Широцького унікальною для вітчизняного мистецтвознавства доби становлення спробою дати комплексний аналіз декоративно-живописних елементів українського інтер'єру. У вступі автор визначив коло завдань наступним чином: «Через новизну предмета, при необхідності оперувати певним і дуже різноманітним матеріалом, мусимо залишити поки що думку про вичерпну повноту задуманої картини, обмеживши її лише галуззю живописних декорацій». З наведених слів зрозуміло, що типове для вченого прагнення до постановки проблем синтетичного характеру разом з притаманним йому як учневі Д. Айналова інтересом до аналізу художніх форм обумовили дещо спірне рішення об'єднати в одне ціле – буквально лише «під одним дахом» - різноманітні види і жанри пластичних мистецтв. При цьому К. Широцький обмежує себе дослідженням лише світської художньої творчості, попри те, що ікона теж займала значне, а в ідейному плані – центральне місце в житловому інтер'єрі. Виходячи з поставлених завдань він розглядає найпопулярніші сюжети і образи професійного і народного живопису, у тому числі з нечисленними зразками фресок, графічні твори і окремі види прикладного мистецтва.

У перших розділах роботи викладено огляд численних документальних джерел, покликаних у сукупності відобразити широке розповсюдження живопису, графіки та прикладного мистецтва в побуті різних верств українського населення [12, 5-26]. Загальновідомий факт запрошення українських живописців у XIV столітті до Кракова, Любліна та Вільно для розписів капели св. Духа, королівських палат тощо тлумачиться як свідоцтво визнання їх професійної майстерності. Досліджуються джерела і шляхи проникнення в Україну виробів західноєвропейського прикладного мистецтва, особливо після прийняття Магдебурзького права; аналізуються вимоги для отримання звання майстра в цехах Львова та Перемишля; розглядається роль Унії в складному процесі формування національної культури в XVII – XVIII століттях. Наведені факти дозволяють вченому охарактеризувати окреслену добу як період становлення саме національної неповторності всіх видів мистецтва. К. Широцький пише: «Самі зображення пристосовувались до типових особливостей народності; нерідко святі, Божа матір і Христос, зображувались з українськими рисами обличчя і в народних костюмах, серед української обстановки» [12, 14].

Безпосередній аналіз пам'яток монументального, станкового та декоративного живопису барокової доби розгортається перед читачем у вигляді широкої панорами улюблених тем і сюжетів, жанрових різновидів не лише у фресках чи олійних полотнах, а й кахлях, тканинах шпалерах. К. Широцький компонує аналізовані твори за жанровими ознаками, що певною мірою суперечить задекларованій у вступі меті, оскільки в дослідженні переважає сюжетний, а не художній аналіз. Систематизується матеріал за дворівневою структурою: спочатку сюжети і мотиви зображень, а потім досліджується генеза змісту того чи іншого релігійно-алегоричного чи міфологічного образу. Живописне оздоблення інтер'єрів автор розподіляє на дві групи: декоративно-живописні елементи в будинках козацької старшини і взагалі цивільного населення та оздоблення службових і житлових споруд духівництва.

Огляд сюжетів і мотивів, що були улюбленими елементами оздоблення у козаків, дають підстави зазначити, що наше населення віддавало перевагу зображенням птахів і звірів як символічних – грифони, ягня, сова – так і реальних: левів, орлів, косуль, павичів тощо. Часто зустрічаються пейзажні мотиви - також як реальні так і алегоричні. «Козак любив природу. Мандрювання в степах, по морю, по лісам спонукали його до споглядання природи і відповідної творчості, що виявилась у піснях, переказах та образотворчому мистецтві» [12, 53]. Дещо інакше виглядає справа з другою групою пам'яток. «Розглядаючи перераховані залишки старовинних розписів в будинках старої України, цікаво відзначити, що дійсність відбивалась реальним чином лише у тих, хто мав до неї найближче відношення, тобто козаків і взагалі військового класу; за те зовсім інший характер мало оздоблення будинків давньої освіченої інтелігенції, зокрема духівництва. Ще тепер ми маємо певні залишки цього роду декорацій. На них ми бачимо відображення філософської думки свого часу» [12, 62].

На доказ твердження характеризуються мотиви розписів навчальних і житлових корпусів Київської духовної академії, Переяславської семінарії, архієрейського будинку в Полтаві, єпископсько-

го будинку в Андрушах тощо. «Ясно, що у всіх щойно вказаних розписах ми маємо справу з типом кімнатних декорацій, досить далеким від характеру розписів у хатах козаків. Характер їх символічний; символи розміщуються на стінах для повчання, щоб вчити чи карати сатирою відвідувачів будинку, поетів. Панів, учнів, своїх одновірців та латинян» [12, 65]. У цих символах за словами автора переважає книжкова схоластика, яка панувала в українській освіті протягом всієї козацької доби. означена думка ілюструється цікавим оглядом тогочасної поетичної творчості «бродячих версифікаторів» зі спудеїв, що часто поєднували в діяльності мистецтво поезії та живопису. Керівною ідеєю подібних розписів К. Широцький вважає прагнення «навчити людину довершеності, добрим відносинам між людьми, знищити суспільні пороки, навчити чесній праці і уважності» [12, 72].

Фактично, як видно з аналізу, групи пам'яток, що розглядаються, об'єднуються механічно, лише «стінами», а не художньо ансамблевою цілісністю. Водночас, оцінні характеристики окремих творів безспірні і свідчать про ерудицію і високий художній смак фахівця. Доцільно, зокрема, відмітити майстерність К. Широцького у висвітленні еволюції сюжету улюбленої народної картини із зображенням козака Мамай. Ця композиція і раніше привертала увагу знавців аматорського періоду розвитку науки. Так, слід згадати публікацію в «Киевской старине» за підписом А.С. (вірогідно – О. Стороженко). В ній образ вже трактується як втілення народного ідеалу героя [1]. К. Широцький, аналізуючи найбільш ранні однофігурні композиції, за словами іншого фахівця Д. Щербаківського, дає їм влучну назву «козак-бандурист» [13, 252]. На думку вченого «Козак-бандурист» - картина чисто українського походження, скомпонована не пізніше XVII століття. Найкращі сторінки цієї фундаментальної праці стосуються сучасної галузі оздоблення українського житла – хатнього малювання.

В характеристиках творів давньоукраїнського мистецтва Д. Щербаківський акцентував увагу на зв'язках з західноєвропейською культурою, на вмінні наших майстрів трансформувати запозичені сюжети, адаптуючи до вітчизняних смаків. Однак, у згаданому невеликому дослідженні «Козак Мамай» він не погоджується з міркуваннями К. Широцького. Вчений звертає увагу на сталий характер базової однофігурної композиції козака з підібраними під себе ногами і постійними атрибутами, її гармонійну закінченість. Крім цього, на думку автора означене рішення за змістом не зовсім відповідає головній ідеї козацтва – героїчного воїнства. Однак, вітчизняні майстри не були на той час компетентними у зображенні батальних сцен. Разом з тим, вони чудово вміли перенести на рідний ґрунт готову композицію, що сподобалась, надати національних форм. Джерелом натхнення у даному випадку в статті називається Схід. «Мені здається, що іконографічні родичі нашого козака-бандуриста не на Заході, а на Сході. Спокійна, лінива постать...з підібраними під себе «по турецьки» ногами, з надто спокійним загальним настроєм, якимось мимоволі наводить думки на Схід і примушує там шукати паралелі» [13, 253].

На доказ тези в роботі згадуються мотиви перського, арабського, турецького прикладного мистецтва. Разом з тим, у автора не викликає сумнівів творчий внесок українських митців, що добре простежується в нових редакціях композиції. Що активно змінюються і в своєму змісті і за формою. Сюжетний розвиток картини в бік іронічного ставлення до героя Д. Щербаківський пов'язує з вертепною драмою XVIII століття. З іншого боку на розвиток сюжету вплинули тогочасні суспільні події. «Гайдямаччина, яка йшла з нижчих та середніх верств української людності і була не тільки розбоям, але й ідейним протестом проти економічних, соціальних і національних болячок свого часу, відбилась в народній поезії і не могла не залишити значного сліду на народній картині» [13, 255].

Саме в ці часи картина набуває нове ім'я, оскільки, як вказує дослідник, Мамай – це «справжнє історичне прізвище одного чи навіть двох гайдамацьких ватажків». В цих пізніших сценах, на його думку, нічого старокозацького нема. Щодо композиційних рішень картин XVIII століття, то тут авторська позиція співпадає з поглядами К. Широцького, оскільки несе помітні західні впливи окремих деталей, колориті і живописній манері [13, 257]. Картина набуває все більш оповідного характеру, доповнюється численними написами. Відмічаються в статті і спроби майстрів XIX століття надати рисам «Козака Мамай» більш героїчного характеру, що пояснюється впливом історичних праць про Україну. Попри те, що більшість пізніх варіантів не відзначаються високими художніми якостями, автор не применшує народної популярності сюжету, відзначаючи, що «народ і досі любить цю картинку, і кохається в ній і малює її» [13, 258].

Ще раз звертається Д. Щербаківський до своєрідних живописних сюжетів у публікації «Суєта суєт» [14]. В ній подано детальний опис картини кінця XVIII століття, яка експонувалась в київському музеї під цією назвою. Після аналізу композиції автор зосереджується на з'ясуванні генези цієї рідкісної для національного живопису, але дуже популярної як в середньовічні часи так і в добу бароко теми західноєвропейської культури. Вчений відносить київську картину до варіанта, який дає «антитезу краси (а також багатства, слави, сили) та смерті, але засобами натюрморту» [14, 159].

Мистецтвознавець Ф. Ернст у своєму дослідженні українського мистецтва барокової доби чітко відокремлював народне малярство, «в якому кохався народ, і яке не було чужим і для середніх верств тодішнього громадянства – дрібної шляхти, козаків, духовенства» від живопису церковного та панського [3, 15]. Народну картину він ставить нарівні з різьбленими і розписними меблями, коштовною зброєю, сріблом, склом, килимами, якими оздоблювались кімнати. Найцікавішим і найбільш популяр-

ним сюжетом автор теж вважає «козака-бандуриста» і, погоджуючись у всіх основних позиціях з Д. Щербаківським, характеризує еволюцію сюжету від «бандуриста» до «Мамая» [3, 16].

Висновки. Публікації кінця ХІХ – початку ХХ століття, присвячені сюжетному світському живопису козацької доби, зокрема, декоративно-живописним елементам народної картини, мають неабияку наукову вартість. Утвердження думки про значимість і самостійність національного малярства виявляється в бажанні дослідити і донести до читачів інформацію про існування специфічно українських сюжетів та особливе трактування мотивів загальноєвропейських у творах митців козацької доби.

Аналіз та порівняння праць дослідників 1890-х – 1910-х років К. Широцького, Д. Щербаківського, Ф. Ернста дозволили з'ясувати наукові погляди, зрозуміти ступінь зацікавлення проблемою національного стилю на прикладі популярних сюжетів світського живопису, зокрема народної картини «Козак Мамай», встановити роль живопису як компоненти облаштування помешкань козацької доби та відчутти загальну культурно-мистецьку атмосферу вказаного часу.

Література

1. А. С. (А. Стороженко) Мамай. Изображение запорожца. Киевская старина. 1898. №3. С. 486-491.
2. Горюнов В. С., Тубли М. П. Архитектура эпохи модерна. С.-Петербург : Стройиздат, 1992. 360 с.
3. Ернст Ф. Українське мистецтво ХVІІ – ХVІІІ віків. К. : Криниця, 1919. 32 с.
4. Истомина М. П. Обучение живописи в Киево-Печерской Лавре. Искусство и художественная промышленность. 1901. №9–10. С. 293-310, №11. С. 311-318.
5. Кузьмин Е. М. Украинская живопись ХVІІ столетия. История русского искусства / под ред. И. Грабаря. Т. VI. Живопись. 1910–1915. С. 455-482.
6. Ного О. Проект пам'ятника Івану Левинському. Львів : «Українські технології», 1997. 327 с.
7. Филл Ш., Филл П. История дизайна. М. : Колибри, Азбука-Аттикус, 2014. 512 с.
8. Ханко В. Ретроспективне зіставлення просторових рішень в українській архітектурі. Артанія. 1997. Кн. 3. С. 20-22.
9. Широцький К. В. Білоусівська церква. З 10 малюнками. Одеса 1915. 16 с. (Відбиток ж. «Основа» № 2. 1915).
10. Широцкий К. В. О живописном убранстве украинского дома в прошлом и настоящем. Искусство в Южной России. 1913. №№ 4-5,6, 9-10.
11. Широцкий К. В. О живописном убранстве украинского дома в прошлом и настоящем. Искусство в Южной России. 1914. №№ 1-2, 3-4, 5-6.
12. Широцкий К. В. Очерки по истории декоративного искусства Украины. I. Художественное убранство украинского дома в прошлом и настоящем. К. : тип. Кульженко, 1914. 141 с.
13. Щербаківський Д. Козак Мамай. Сяйво. 1913. №.10-12. С. 251-258.
14. Щербаківський Д. Суета сует. Сяйво. 1914. №.5-6. С. 157-160.

References

1. A. S. (Storozhenko, A.) (1898). Mamai Image of the Cossack. Kyiv old, no 3, 486-491 [in Russian].
2. Ernst, F. (1919). Ukrainian Art XVII - XVIII Centuries. Kyiv : Krinitsya [in Ukrainian].
3. Goryunov, V. S. & Tubli, M. P. (1992). The architecture of the modernist era. St. Petersburg : Stroizdat [in Russian].
4. Hanko, V. (1997). Retrospective comparison of spatial solutions in Ukrainian architecture. Artania, 3, 20-22 [in Ukrainian].
5. Istomin, M. P. (1901). Teaching painting in the Kyiv-Pechersk Lavra. Art and art industry, nor 9-10, 293-310, no 11, 311-318 [in Russian].
6. Kuzmin, Eu. M. & Grabar, I. (Ed.) (1910–1915). Ukrainian painting of the XVII century [History of Russian art], VI, 455-482 [in Russian].
7. Noha, A. (1997). Project of the monument to Ivan Levinsky. Lviv : Ukrainian technologies [in Ukrainian].
8. Phill, Ch. & Phill, P. (2014). Design History. Moscow : Calibri, Azbuka-Atticus [in Russian].
9. Shcherbakivsky, D. (1913). Kozak Mamay. Syayvo, nor 10-12, 251-258 [in Ukrainian].
10. Shcherbakivskyy, D. (1914). Vanity of vanities. Syayvo, nor. 5-6, 157-160 [in Ukrainian].
11. Shirotsky, K. V. (1913). About the picturesque decoration of the Ukrainian house in the past and present. Art in Southern Russia, nor 4-5,6, 9-10 [in Russian].
12. Shirotsky, K. V. (1914). About the picturesque decoration of the Ukrainian house in the past and present. Art in Southern Russia, nor 1-2, 3-4, 5-6 [in Russian].
13. Shirotsky, K. V. (1914). Essays on the history of decorative art of Ukraine. I. Artistic decoration of the Ukrainian house in the past and present. Kyiv : Kulzhenko's printing house, [in Russian].
14. Shirotsky, K. V. (1915). Belousovskaya church. With 10 figures. The imprint of the journal Foundation, Odesa, 2 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.08.2019 р.